

Timothy Snyder,
Αιματοβαμμένες χώρες.
Η Ευρώπη μεταξύ Χίτλερ και
Στάλιν, μετάφραση από τα
αγγλικά: Ανδρέας Παπιάς,
Παπαδόπουλος, Αθήνα 2017,
565 σελ.

Δυο εγκληματικά καθεστώτα

Από τον ΕΥΘΥΜΗ ΤΣΙΛΙΟΠΟΥΛΟ

Μεταξύ Μόσχας και Βερολίνου, περίπου 14 εκατομμύρια άμαχοι εξοντώθηκαν από το ναζιστικό και το σοβιετικό καθεστώς. Καθώς, μετά το 1945, οι χώρες αυτές βρέθηκαν όλες κατ' ευθείαν, από τα χέρια των ναζί, πίσω από το λεγόμενο Σιδηρούν Παραπέτασμα, η Ιστορία αυτών των μαζικών εκκαθαρίσεων και εκτελέσεων έμεινε επί αρκετά χρόνια στο ημίφως. Ο αμερικανός καθηγητής της Ιστορίας, Τίμοθι Σνάιντερ, εκμεταλλεύεται τις νεότερες πηγές που διατέθηκαν στην έρευνα μετά την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων και αναπλάθει την τοπογραφία της φρίκης, των μαζικών θανάτων που συνέβησαν και στα δύο αντιμαχόμενα μέρη, των ομοιοτήτων αλλά και των διαφορών τους. Η ελληνική έκδοση του βιβλίου δίνει τη δυνατότητα σε μια κοινωνία που ζει ακόμη τον Μεσοπόλεμο να διαβάσει την ταραγμένη Ιστορία του 20ού αιώνα χωρίς ιδεολογικές προκαταλήψεις.

Σε επίσκεψή μου στο Δήμο Καισαριανής πέρασα από το δημαρχείο και βρέθηκα ξαφνικά σε ένα ιδιότυπο «μουσείο» της «επανάστασης» των μπολσεβίκων. Ήταν σαν να πέρασα σε κάποιο επεισόδιο εκείνης της παλιάς ασπρόμαυρης σειράς, *Η Ζώνη του λυκόφωτος*. Κάπως σαν να ταξίδευα στον χωροχρόνο. Φωτογραφίες και ντοκουμέντα από τη βίαιη κατάληψη της εξουσίας από τους μπολσεβίκους, παράλληλα με τη, σχεδόν, επική αφήγηση στις επεξηγηματικές επιγραφές. Μου φάνηκε τόσο αλλόκοτο, μια συνοικία της Αθήνας να τιμά ένα γεγονός στην ιστορία μιας άλλης χώρας με τόση θέρμη, που έμεινα αποσβολωμένος κοιτάζοντας. Έχοντας υιοθετεί, οικειοθελώς αλλά και βασανιστικά, την ιστορία της ΕΣΣΔ στο πανεπιστήμιο, αλλά και αμέτρητες αναλύσεις, κάθε φορά που η σοβιετική ηγεσία γιόρταζε κάποια «εθνική» εορτή, για το ποιος κάθεται πού στην Κόκκινη Πλατεία ώστε να χαρτογραφηθούν οι σχέσεις εντός του σοβιετικού ΚΚ, μου φάνηκε απίστευτο, εν έτει 2017, ότι γιορτάζεται στην Ελλάδα από επίσημους φορείς ένα αμφιλεγόμενο ιστορικό γεγονός, που εγκαθίδρυσε ένα δολοφονικό αυταρχικό καθεστώς, το οποίο στο τέλος αποκαθλύθηκε από τους ίδιους τους λαούς οι οποίοι το υπέστησαν. Είναι δυνατόν, ενώ το σοβιετικό καθεστώς έχει καταρρεύσει κοντά τρεις δεκαετίες, χωρίς υπερασπιστές, κάποιοι άσχετοι και ξένοι να θεωρούν ότι ο τρόπος με τον οποίο εγκαθιδρύθηκε είναι άξιος μνημόνευσης και εορτασμού;

Την παρανόηση αυτή έρχεται

να διαλύσει το έργο του καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Γέιλ Τίμοθι Σνάιντερ, *Αιματοβαμμένες χώρες*, που κυκλοφορεί επιτέλους και στην Ελλάδα.

ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΕΣ

Κατ' αρχάς, η εργασία του Σνάιντερ συνιστά μια πρώτη καταγραφή, είναι ένα εργαλείο για περαιτέρω έρευνα προς τις κατευθύνσεις που θέτει. Εν τούτοις, ο συγγραφέας επιχειρεί να θιασσοεισεί το τερτάσιο υλικό που ερεύνησε, τοποθετώντας όλα τα τμήματα ενός τερτάσιου παζλ στην πρώτη σειρά. Είναι το παζλ του θανάτου στις χώρες που βιάστηκαν στο αίμα υπό τα καθεστώτα του Χίτλερ και του Στάλιν. Γράφει ενδεικτικά ο Σνάιντερ:

Τα εδάφη που αποκαλώ «αιματοβαμμένες χώρες» συνέπεσε να είναι η περιοχή της Ευρώπης όπου ζούσαν οι περισσότεροι εβραίοι της γηραιάς ηπείρου, όπου ο Χίτλερ και ο Στάλιν είχαν αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα, όπου έδωσαν σκληρές μάχες η Βέρμαχτ και ο Κόκκινος Στρατός, όπου ανέπτυξαν ιδιαίτερη δραστηριότητα τόσο τα Ες Ες (SS) όσο και η Εν Κα Βε Ντε (NKVD). Σε αυτόν τον γεωγραφικό χώρο ανήκαν η Πολωνία, οι Βαλτικές Χώρες, η Λευκορωσία, η Ουκρανία, οι δυτικές επαρχίες της Σοβιετικής Ένωσης, περισχές που σημαδεύτηκαν κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο από εκατόμβες μεταξύ του άμαχο

πληθυσμού. Συχνά συνδέουμε τα εγκλήματα του Στάλιν με τη Ρωσία και εκείνα του Χίτλερ με τη Γερμανία. Όμως, πολλά απ' αυτά, έγιναν εκτός ρωσικών και γερμανικών συνόρων αντίστοιχα. Επίσης, έχουμε την τάση να θεωρούμε ότι οι κατ' εξοχήν τόποι μαρτυρίου του 20ού αιώνα υπήρξαν τα στρατόπεδα εξότωσης. Και όμως, τα περισσότερα από τα θύματα του εθνικοσοσιαλισμού και του σταλινισμού δεν πέθαναν σε ειδικά στρατόπεδα αλλά στον τόπο όπου ήταν τα σπίτια τους, ή κάπου εκεί γύρω. Αυτές οι παρανοήσεις και οι εσφαλμένες αντιλήψεις αναφορικά με το ποιο ακριβώς, πώς και πού εξοντώθηκαν θολώνουν συχνά την εικόνα που έχουμε γι' αυτό το αποτρόπαιο κεφάλαιο της Ιστορίας του 20ού αιώνα. (σελ. 13)

Ο Σνάιντερ φαίνεται ότι έχει θέσει τρεις στόχους στην εργασία του αυτή, που στην αγγλοσαξωνική αγορά κυκλοφόρησε το 2010 και συνέβαλε να διαλυθούν πολλές πλάνες. Ο πρώτος στόχος ήταν να συγκεντρώσει τον τερτάσιο όγκο της νεότερης έρευνας για τις ναζιστικές και τις σταλινικές θηριωδίες, παράγοντας κάτι σαν πρώτο απολογισμό. Ο δεύτερος στόχος του ήταν να περιορίσει το πεδίο δράσης του, θεματικά και γεωγραφικά. Το θέμα του είναι η σκόπιμη μαζική δολοφονία αμάχων –εβραίων και μη εβραίων– σε μια συγκεκριμένη ζώνη της Ευρώπης, μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Ο τρίτος στόχος του Σνάιντερ,

ο πιο φιλόδοξος, είναι να αναδομήσει τον τρόπο με τον οποίο σκεπτόμαστε σήμερα τι συνέβη τότε. Το κοινό στις δυτικές χώρες εξακολουθεί να τείνει να συσχετίζει τη μαζική δολοφονία με «ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης», και ειδικότερα με το Άουσβιτς. Ο Στάλιν πιστεύεται ότι έχει σκοτώσει πολύ περισσότερους ανθρώπους από τους ναζί με την αποστολή εκατομμυρίων στα γκούλαγκ. Αλλά καμία από τις υποθέσεις αυτές δεν είναι ακριβής.

Η πρωτότυπη συμβολή του Σνάιντερ είναι η αντιμετώπιση μιας σειράς από γεγονότα (ο ουκρανικός λιμός, το Ολοκαύτωμα, οι μαζικές εκτελέσεις του Στάλιν, η προγραμματισμένη λιμοκτονία των σοβιετικών αιχμαλώτων από τον Χίτλερ, η μεταπολεμική σοβιετική εθνοκάθαρση) ως διαφορετικές όψεις του ίδιου φαινομένου. Αντί να μελετά ξεχωριστά τις ναζιστικές ή τις σοβιετικές φρικαλεότητες, όπως πολλοί στο παρελθόν, τις εξετάζει από κοινού. Ωστόσο, ο Σνάιντερ δεν συγκρίνει ακριβώς τα δύο συστήματα. Στις προθέσεις του είναι να δείξει ότι τα δύο συστήματα διέπραξαν τα ίδια εγκλήματα, την ίδια εποχή και στα ίδια μέρη, αλληλοβοηθούσαν και συνεργάζονταν μεταξύ τους και, κυρίως, η αλληλεπίδρασή τους οδήγησε σε περισσότερες μαζικές εξοντώσεις από ό,τι θα μπορούσε να πραγματοποιήσει το καθένα από τα δύο καθεστώτα μόνο του.

Ο Σνάιντερ παρατηρεί τον πόλεμο με μια ευρύτερη προοπτική, αμφισβητώντας διαδεδομένες υποθέσεις σχετικά με τα θύματα, τους θανά-

τους και τις μεθόδους δολοφονίας, αλλά κυρίως σχετικά με τις ημερομηνίες και τη γεωγραφία. Ο τίτλος του βιβλίου, *Αιματοβαμμένες Χώρες* (*Bloodlands*), δεν είναι μεταφορικός. Οι περιοχές που προσδιορίζει ο Σνάιντερ, τις οποίες άλλοι έχουν ονομάσει «παραμεθόριες», εκτείνονται από το Πόζναν στη Δύση έως το Σμολένσκ στην Ανατολή. Είναι πάνω-κάτω οι περιοχές που ο Χάλφορντ Τζον Μακκίντερ (Halford John Mackinder, 1861-1945) αποκαλεί Ανατολική Ευρώπη. Και όπως το περιέγραφε ο ίδιος,

«Όποιος κυβερνά την Ανατολική Ευρώπη κυβερνά την ευρασιατική ενδοχώρα (Heartland). Όποιος κυβερνά την ευρασιατική ενδοχώρα, κυβερνά το παγκόσμιο νησί. Όποιος κυβερνά το παγκόσμιο νησί κυβερνά τον κόσμο. (Mackinder, *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, Holt, New York, 1919, σ. 150)

Οι περιοχές αυτές γνώρισαν τον πόλεμο, την κατοχή και την εκτεταμένη βία, την περίοδο 1933-45. Περίοδο με την οποία, σχεδόν αποκλειστικά, ασχολείται το βιβλίο. Οι *Αιματοβαμμένες Χώρες* είναι και η ευρύτερη περιοχή που υπέστη τις περισσότερες απώλειες και τις χειρότερες φυσικές καταστροφές, την ίδια περίοδο. Πολλά μέρη άλλαξαν χέρια δύο και τρεις φορές και συνεπακόλουθα υπέστησαν την επιβολή βίας και από τις δύο πλευρές, μερικά αλλάζοντας πλήρως πληθυσμιακή σύνθεση, και βρέθηκαν πίσω από διαφορετικά σύνορα υπό διαφορετικούς κυρταρχούς. Βασικά, είναι οι περιοχές που γνώρισαν τα θανατηφόρα σχέδια του Χίτλερ και του Στάλιν: «Στην καρδιά του 20ού αιώνα, στην καρδιά της Ευρώπης, το ναζιστικό και το σοβιετικό καθεστώς εξόντωσαν περίπου 14 εκατομμύρια αμάχους». Ταυτόχρονα, αποτέλεσαν και το βασικό πεδίο σύγκρουσης των δύο απολυταρχικών καθεστώτων.

ΔΥΟ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΕΣ ΜΗΧΑΝΕΣ

Η πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού έφερε στην επιφάνεια πολλές νέες πρωτογενείς πηγές από την ανατολική Ευρώπη. Ο Σνάιντερ χρησιμοποιεί κάποιες απ' αυτές, ενώ κάνει εκτεταμένη χρήση πρόσφατων ερευνητών άλλων συναδέλφων του ιστορικών, αναδύοντας

Γελοιογραφία του Ντাইβιντ Λόου, που δημοσιεύθηκε το 1939 στον βρετανικό Τύπο, μετά την υπογραφή Γερμανοσοβιετικού Συμφώνου μη Επίθεσης (ή Συμφώνου Μολότωφ - Ρίμπεντροπ). Ως γνωστόν, το Σύμφωνο Μη Επίθεσης υπεγράφη στις 23 Αυγούστου 1939 στη Μόσχα και επικυρώθηκε από τα όργανα της Σοβιετικής Ένωσης στις 31 του ίδιου μήνα. Στη γελοιογραφία εμφανίζονται ο Χίτλερ και ο Στάλιν να συνομιλούν πάνω από έναν νεκρό. «Τα αποβράσματα της γης, πιστεύω», λέει ο Χίτλερ. «Ο ματωμένος δολοφόνος της εργατιάς, υποθέτω», απαντά ο Στάλιν.

πολλές λημονημένες, παρεξηγημένες ή λανθασμένα αποτυπωμένες πλευρές της ιστορίας, υπογραμμίζοντας ότι τα περισσότερα θέματα σκοτώθηκαν εκτός των στρατοπέδων συγκέντρωσης των αντίστοιχων καθεστώτων. Ο ίδιος εκτιμά ότι οι ναζί ήταν υπεύθυνοι για περίπου δύο φορές περισσότερες δολοφονίες απ' ό,τι το καθεστώς του Στάλιν.

Η Σοβιετική Ένωση νίκησε τελικά τη Γερμανία στο Ανατολικό Μέτωπο, με αποτέλεσμα το κύρος του Στάλιν να ανέβει κατακόρυφα στα μάτια των λαών όλου του κόσμου και ο ρόλος του στη διαμόρφωση της μεταπολεμικής τάξης πραγμάτων να γίνει καθοριστικός. Ωστόσο, οι μαζικές δολοφονίες που έγιναν με εντολή ή έγκριση του Στάλιν δεν ήταν λιγότερες απ' ό,τι εκείνες των ναζί. Μάλιστα, εν καιρώ ειρήνης ήταν πολύ περισσότερες. Στο όνομα του «εκουγχρονισμού» και της εκβιομηχάνησης της χώρας, ο Στάλιν δεν δίστασε να αφήσει περισσότερους από τρία εκατομμύρια σοβιετικούς πολίτες να λιμοκτονήσουν (κυρίως στην Ουκρανία) και να εξοντώσει περίπου 750.000 πολίτες κατά τη διάρκεια των εκκαθαρίσεων της δεκαετίας του 1930. Η ευκολία με την οποία ο Στάλιν εξολόθρευε συμπολίτες του ήταν

ανάλογη της ευκολίας με την οποία ο Χίτλερ εξολόθρευε πολίτες άλλων χωρών. Εν κατακλείδι, από τα 14 εκατομμύρια που συνειδητά εξοντώθηκαν στις «αιματοβαμμένες χώρες» μεταξύ 1933 και 1945, το 1/3 περίπου ήταν θύματα του Στάλιν.

Για τους Δυτικούς, οι ναζιστικές θηριωδίες έγιναν γνωστές χάρη στις μαρτυρίες των απελευθερωτών, αλλά και όσων επιβίωσαν από τις θηριωδίες. Από την άλλη πλευρά, τα εγκλήματα του Στάλιν δεν έγιναν ευρέως γνωστά, καθώς η τότε ΕΣΣΔ ήταν «ένας γρίφος, τυλιγμένος σε μυστήριο, μέσα σε ένα αίνιγμα», όπως έλεγε ο Τσώρτσιλ. Έτσι, οι Δυτικοί, ή τουλάχιστον οι πολίτες, δεν γνώριζαν τίποτα για τη σχεδιασμένη λιμοκτονία των Ουκρανών, το 1933, στην οποία τρία εκατομμύρια Ουκρανοί έχασαν τις ζωές τους.

Ένα από τα κύρια μελήματα του Σνάιντερ είναι να προσεγγίσει την ορθότητα ή μη της άποψης που επικράτησε μετά τον πόλεμο, σύμφωνα με την οποία ο Χίτλερ ήταν ο κακός και η, εν τέλει συμμαχία με την Δύση, ΕΣΣΔ ήταν καλή. Στην ανάλυσή του θεωρεί ότι τα δύο καθεστώτα είχαν ομοίωτες ως προς την περιφρόνηση της ανθρώπινης ζωής και την άσκηση υπέρμετρης, εξοντωτικής βίας. Όπως χαρακτηριστικά γράφει:

Ο Χίτλερ και ο Στάλιν μοιράζονταν, ως εκ τούτου, μια συγκεκριμένη πολιτική τυραννία: Προκάλεσαν καταστροφές, κατηγορούσαν τον εχθρό της επιλογής τους, και στη συνέχεια προχώρησαν σε θανάτους εκατομμυρίων, για να επιβεβαιώσουν την υπόθεση ότι οι πολιτικές τους ήταν αναγκαίες ή επιθυμητές. Καθένας τους είχε μια ουτοπία μετασηματισμού [της κοινωνίας], μια ομάδα που έπρεπε να ενοχοποιηθεί όταν η πραγματοποίησή της ουτοπίας αποδείχθηκε αδύνατη και, επιπλέον, μια πολιτική μαζικών δολοφονιών που θα μπορούσε να ανακηρυχθεί ως ένα είδος υποκατάστατου νίκης.

Σε κάποιες περιπτώσεις, οι θηριωδίες που πραγματοποιήθηκαν από τη μία πλευρά διευκόλυναν την άλλη. Όταν οι ναζί κατέλαβαν την δυτική Λευκορωσία, την Ουκρανία και τις χώρες της Βαλτικής, το 1941, ήρθε στη κατοχή τους μια περιοχή όπου, προηγουμένως, η σοβιετική μυστική αστυνομία είχε εκποτίσει εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους μέσα σε λίγους μήνες και είχε εκτελέσει χιλιάδες φυλακισμένους, τις αμέσως προηγούμενες ημέρες. Έτσι, κάποιος καλωσόρισε τους Γερμανούς ως «απελευθερωτές» που θα μπορούσαν να σώσουν τον πληθυσμό από ένα

πραγματικά δολοφονικό καθεστώς. Μπόρεσαν, μάλιστα, να κινητοποιήσουν τη λαϊκή οργή για εκείνες τις πρόσφατες φρικαλεότητες. Σε κάποια μέρη μπόρεσαν να μεταβιβάσουν την οργή εναντίον των ντόπιων εβραίων που είχαν, στο δημόσιο θυμικό –και μερικές φορές στην πραγματικότητα– συνεργαστεί με τη Σοβιετική Ένωση. Δεν είναι τυχαίο ότι η επιτάχυνση του Ολοκαυτώματος συνέβη ακριβώς αυτή τη στιγμή, λέει ο Σβάντερ. Η Πολωνία, που διαμελίστηκε ανάμεσα σε Γερμανούς και Σοβιετικούς, γνώρισε, από το 1939 μέχρι το 1941, εξοντώσεις της πολιτικής και κοινωνικής ελίτ και από τις δύο πλευρές:

Κατά τους είκοσι ένα μήνες που ακολούθησαν το διαμελισμό της Πολωνίας μεταξύ Γερμανίας και Σοβιετικής Ένωσης, οι δύο σύμμαχοι θα εξοντώσουν, ο καθένας στα εδάφη που είχε θέσει υπό τον έλεγχό του, περίπου αντίστοιχο αριθμό πολωνών πολιτών, με τα ίδια λίγο-πολύ κριτήρια, εθνικά και άλλα. Οι δυνάμεις καταστολής και εξόντωσης, τόσο του ναζιστικού όσο και του σοβιετικού καθεστώτος, θα βρουν στην Πολωνία «πεδίο δόξης λαμπρόν». Και βέβαια, θύματα αυτών των επιχειρήσεων μαζικής εξολόθρευσης θα είναι εκατοντάδες χιλιάδες ανυπεράσπιστοι πολωνοί πολίτες.

Ο Σβάντερ κατηγορείται από πολλούς ότι ασχολείται υπερβολικά με την Πολωνία. Είναι αλήθεια, αλλά η επιλογή του αυτή δεν είναι εσφαλμένη. Η Πολωνία αποτελεί το φυσικό, πληθυσμιακό και πολιτιστικό κέντρο όλης αυτής της περιοχής, ενώ στην Πολωνία υπάρχουν τα περισσότερα στοιχεία, το βασικό δέλεαρ για τον ερευνητή. Οι πολίτες των λεγόμενων αστικών δημοκρατιών αγνοούσαν το εύρος και τη διάσταση των εγκλημάτων των ναζί ως το 1945, οπότε και μαθαίνοντας υπέστησαν σοκ. Από την άλλη, τα σταλινικά εγκλήματα παρέμεναν θαμμένα επί αρκετές δεκαετίες ακόμη. Η αποκάλυψη της θηριωδίας στο δάσος του Κατίν από τους Σοβιετικούς ερχόταν από τους ναζί, οπότε από αναζήτηση πηγή. Η προδοσία της εξέγερσης της Βαρσοβίας απεκρόβη από το ίδιο το μεταπολεμικό σοσιαλιστικό καθεστώς, μολοντί η ολιγοπρία αυτή συνέφερε τον Στάλιν. Με την επικράτηση επί των Γερμανών σε

Θύματα της σοβιετικής Εν Κα Βε Ντε (NKVD) στην ουκρανική πόλη Λβιβ (ή Λβιβ), τον Ιούλιο του 1941. Φωτογραφία αγνώστου, από το βιβλίο του Jerzy Wegierski, *Το Λβιβ υπό σοβιετική κατοχή*, Βαρσοβία 1991.

αυτή την άνιση και καταστροφική μάχη «εξακαθάριζε» από το μεταπολεμικό τοπίο πολλούς από εκείνους που, πιθανόν, θα αποτελούσαν εμπόδιο στις φιλοδοξίες του για ηγεμονία επί της χώρας.

ΔΙΑΜΑΧΕΣ

Παρά τις φιλότιμες προσπάθειες του Σβάντερ να καταδείξει ότι δεν υπάρχει πρόθεση κάποιας εξίσωσης των δύο καθεστώτων, ο τρόπος με τον οποίο πραγματεύεται τα εγκλήματα των δύο καθεστώτων είναι η αφορμή να δεχτεί σκληρή, άδικο πιστεύω, κριτική. Ο Ρίτσαρντ Έβανς (Richard Evans) αναφέρει ότι δεν είναι η σύγκριση που τον προβληματίζει, αλλά η εξίσωση (με την έννοια του μαθηματικού τύπου), ενώ ο λιθουανικός καταγωγής Ντόβιντ Κατς (Dovid Katz) τον κατηγορεί ότι φλερτάρει με την ηθικά λανθασμένη εξίσωση των δύο πλευρών, καθώς ο ένας (οι ναζί) προσπάθησε να εξαφανίσει ακόμη και τα βρέφη μιας συγκεκριμένης εθνικής ομάδας (των εβραίων).

Άλλοι ιστορικοί, που δεν υποβαθμίζουν την εργασία του Σβάντερ, επικεντρώνονται στην επιλογή του να ερευνήσει τις συγκεκριμένες περισχές. Κάποιοι πιστεύουν ότι υποβαθμίζει τα σταλινικά εγκλήματα (σε αντιδιαστολή με όσα ο Στάλιν έκανε εκτός αυτής της περιοχής), ενώ άλλοι θεωρούν ότι αποτελεί άλλοθι για την σημερινή πολιτική κατάσταση σε αυτήν ακριβώς τη περιοχή.

Ισχύει επίσης ότι ο Σβάντερ κάνει ανεπίτρεπτα, για ιστορικό, «λάθη». Για παράδειγμα, ισχυρίζεται ότι η μεγάλη κλίμακας «αριοποίηση» ξεκινάει το 1938, όταν στη Γερμανία το φαινόμενο αυτό γενικεύθηκε

ήδη από το 1933. Επίσης, γράφει ότι η επιχείρηση Einsatz Reinhardt έκλεισε το 1944, ενώ στην πραγματικότητα είχε σταματήσει ένα χρόνο πριν. Ισχυρίζεται ότι ο Χίτλερ διέλυσε το Ράιχσταγκ, ενώ στην πραγματικότητα τη λειτουργία διέκοψε ο Χίντενμπουργκ. Λέει ότι κάποιοι καταδικάστηκαν στο «στρατόπεδο συγκέντρωσης» Μπέλσεν, όταν το Μπέλσεν χαρακτηριζόταν «Χώρος Κράτησης» (Aufenthaltslager) – και η διαφορά ήταν ουσιαστική...

Παρά τις επικρίσεις, ωστόσο, που δέχθηκε για φτωχή έρευνα, συνειδητικότητα, εξίσωση των εγκλημάτων των δύο πλευρών, το έργο του Σβάντερ έτυχε θετικής αποδοχής από μεγάλο μέρος του κοινού και του Τύπου. Δεν είναι απλά μια ακόμη ακαδημαϊκή αντηρίδα της Χάννα Άρεντ (έχει τιμηθεί με το φερώνυμο βραβείο), αλλά προωθεί την αναθεώρηση της κοινώς διαδεδομένης αντίληψης που επικράτησε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Στη χώρα μας, η ανάγνωση του Σβάντερ δεν είναι σίγουρος ότι μπορεί εύκολα να γίνει ευρέως αποδεκτή, για διάφορους λόγους. Η Ελλάδα, η οποία πέρασε από τις λεπίδες της ναζιστικής μηχανής, ποτέ δεν γνώρισε σοβιετική κατοχή, δεν είχε καν την αμφίβολη τύχη να απελευθερωθεί από τον Κόκκινο Στρατό. Οπότε, έλειψε από την ελληνική ιστορική και ιστοριογραφική συνείδηση η προσωπική εμπειρία των σταλινικών θηριωδιών. Ο περιορισμός της μελέτης του Σβάντερ στα γεωγραφικά όρια της περιοχής που προσδιορίζει ως αματωβαμμένες χώρες στερεί από το ελληνικό κοινό από επεισόδια που ίσως να του ήταν πιο οικεία, όπως π.χ. τις διώξεις ομογενών, τότε, στην πρώην ΕΣΣΔ.

Αντίθετα, η Ελλάδα βίωσε, κατά

τη διάρκεια του πολέμου, ένα ρομαλέο μαζικό αντιστασιακό κίνημα, το οποίο, στον μεγαλύτερο βαθμό, εκπορευόταν και καθοδηγούνταν από το ΚΚΕ, έναν πειθίμο θασούτη της Μόσχας. Παρά τις προσπάθειες της ελληνικής Αριστεράς να καταλάβει την εξουσία βιαίως και, στην έσχατη ένταση, παρά την επιλογή της να αιματοκυλίσει το σύνολο σχεδόν της επικράτειας επί τρία και πλέον χρόνια, μεγάλο μέρος της ελληνικής ιστοριογραφίας γύρω από τον πόλεμο αρνείται πεισματικά να αγγίξει τις όποιες σκοτεινές πλευρές του σταλινικού καθεστώτος. Πόσο μάλλον, εκτρωματικές δράσεις. Μονόπλευρα, σχεδόν, οικοδομήθηκε ένα επίπετο, και σε σημεία μελοδραματικό, αφήγημα, σύμφωνα με το οποίο οι όποιες «κακές πράξεις» στη σταλινική ΕΣΣΔ έγιναν με γνώμονα το «κοινό καλό».

Η πεποίθηση αυτή ρίζωσε και ενισχύεται, όχι μόνο από τις συνειδητές προσπάθειες της Αριστεράς, αλλά και εξαιτίας μιας σειράς πεποιθήσεων σοβαρής μερίδας του ελληνικού λαού, που τέμνει παράλληλα όλες τις τάξεις, δηλαδή για το φιλελληνισμό των Ρώσων, για την ταύτιση της Ρωσίας με την ΕΣΣΔ, που επιπλέον χρησιμοποιεί νέο κύριο ρόλο του Στάλιν στην νίκη... Αυτή η προσέγγιση περιλαμβάνει και μια σχεδόν υπερβατική ανάγνωση του Τζουκαβίλι, δηλαδή του Στάλιν, ο οποίος παρουσιάζεται ως ένας νέος Ιβάν ο Τρομερός.

Για την ανατροπή τέτοιου τύπου σαφών βεβαιωτήτων είναι απαραίτητο να διαφαστούν από το ελληνικό κοινό οι *Αματωβαμμένες Χώρες*. Ιστορικό αφήγημα γραμμένο λιτά, που επιπλέον χρησιμοποιεί νέα (το 2010) στοιχεία, φέρνει τα δύο τεράστια απολυταρχικά καθεστώτα, και τα δύο πρόσωπα, τον Χίτλερ και τον Στάλιν, που τα εμπνεύστηκαν και τα υλοποίησαν, οδεύοντας προς μια σύγκρουση μέχρι θανάτου του 20ου αιώνα, απέναντι το ένα στο άλλο. Παρά, τις όποιες ατέλειές του, το βιβλίο του Σβάντερ δικαίως θεωρήθηκε από τη μεγάλη πλειονότητα των κριτικών ως τομή στην ιστορία του απολυταρχισμού, αλλά και στην ιστορία του Β' Παγκόσμιου Πολέμου στη συγκεκριμένη περιοχή.

Το δύσκολο είναι να διαπεράσει τις αγκυλώσεις του ελληνικού κοινού. Τα ναζιστικά και σοβιετικά καθεστώτα μεταμόρφωσαν τους ανθρώπους σε αριθμούς, και τους εξόντωσαν. Οι αρνητές των εγκλημάτων, όμως, είναι ανάμεσά μας. ■